

2. Долженков О. Українська номенклатура в суспільно-політичних трансформаціях // Людина і політика. – № 1. – 2002. – С. 5.
3. Михальченко М. Позиції опозиції. Хто є хто в Україні // Віче. – № 3. – 2002. – С. 5.
4. Метельова Т. Казковий вибір українського богатиря: олігархія чи авторитаризм // Сучасність. – № 7-8. – 2001. – С. 90.
5. Там же. – С. 92.
6. Див.: Долженков О. Українська номенклатура в суспільно-політичних трансформаціях // Людина і політика. – № 1. – 2002. – С. 6-7.
7. Метельова Т. Казковий вибір українського богатиря: олігархія чи авторитаризм // Сучасність. – 2001. – № 7-8. – С. 89.
8. Полохало В. Торжествующий БУБ. О свободолюбии тайной "партии исполнительной власти" // 2000. – 24. V. 2002.

ДОДОНОВ Р. О.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЦИВІЛІЗАЦІЙНУ ІДЕНТИФІКАЦІЮ УКРАЇНИ

Сучасний стан України як незалежної держави потребує формування стратегії її політичного, економічного, соціального розвитку, що, в свою чергу, передбачає чітке визначення міжнародних пріоритетів. Яке суспільство ми будемо? Які соціальні ідеали нам вбачаються привабливішими? Який спосіб життя найбільш природно відповідає українському народові? Навіть попередня відповідь на ці життєзначущі для України запитання принципово неможлива без соціально-філософської рефлексії національної історії, без врахування ментальних підстав суспільного буття, врешті-решт, без визначення того типу цивілізації, до якого тяжіє наша країна.

В історії філософської думки проблема існування локальних цивілізацій і культур, з яких складається людство, підіймалася такими мислителями як К. Ясперс, Л. Гумільов, К. Леонтьєв, С. Хантінгтон та інші. Вони критично підходили до європоцентристського розуміння історії як спроби нав'язування всім народам єдиного шляху, який вони повинні пройти. За цією логікою, найбільш розвинуті європейські нації вказують недорозвинутим незахідним народам їх подальший шлях розвитку. Теоретичний протест проти європоцентризму в історії яскраво проявився у фундаментальних працях М. Я. Данилевського „Росія і Європа” [1], О. Шпенглера „Занепад Європи” [2], А. Дж. Тойнбі „Дослідження історії” [3], О. Зінов'єва „Захід” [4] та інші.

Сучасний американський дослідник С. Хантінгтон стверджує, що локальні цивілізації є стійкими утвореннями, на які поділяється сучасний світ. Цивілізаційні „межі” нагадують геологічні розломи планети. Міжцивілізаційні кордони аналогічні лініям фронтів „гарячого” чи „холодного” протистояння. Зміст сучасної історії обумовлюється змаганням Атлантичної (Західної) цивілізації з іншим світом за глобальне панування. Проте, значення Заходу поступово зменшується, про що свідчать терористичний мегаакт 11 вересня 2001 року, бойові дії США в Югославії, Афганістані, Сомалі та Іраку тощо. Нова опозиція Заходу у вигляді переважно мусульманського Півдня займає місце колишнього комуністичного Сходу.

Чимало уваги С. Хантінгтон приділив безпосередньо Україні, по території якої, на його думку, проходить вододіл між західною і православною цивілізаціями. Так, аналізуючи результати президентських виборів 1994 року, він дійшов висновку, що західні області України проголосували за Л. М. Кравчука, в той час як східні області обрали „проросійського кандидата” Л. Д. Кучму [5].

Проамериканську точку зору на перспективи „цивілізаційної приналежності” України висловлював Збігнев Бжезінський у книзі „Велика шахівниця: американське верховенство та його стратегічні імперативи”, який вважав, що ця незалежна Україна найбільш близько знаходиться до Заходу, ніж посткомуністична Росія. „Росія, – пише він, – не може бути в Європі, якщо Україна також не буде в Європі, тоді як Україна зможе бути в Європі і за умови відсутності там Росії” [6, 122]. Проте, американський політолог оперує ідеологічними штампами і „слоганами”, відштовхуючись від бажаного (для США), не враховуючи складних і суперечливих реалій повсякденного життя українського народу.

Дослідження провідних українських суспільствознавців, зокрема, Л. І. Губернського, В. П.

Андрущенко, М. І. Михальченка [7], Ю. М. Пахомова, С. Б. Кримського, Ю. В. Павленка [8], В. Г. Кременя, Д. В. Табачника, В. М. Ткаченка [9] та ін. демонструють прагнення не стільки виявити реально існуючий стан справ, скільки декларативно „підштовхнути” наш народ до західної цивілізації, наполягаючи на тому, що Україна – „на сто відсотків європейська країна”. Достатньо лише навести назву книги Л. Д. Кучми „Україна – не Росія” щоб зрозуміти, що лімітрофом Росії ми бути відмовляємося, а ось лімітрофом Європи – завжди готові...

Деякі інші позиції дотримуються російські соціальні філософи, які зосередили свою увагу на пошуках своєрідності і унікальності того типу цивілізації, який в працях Л. М. Гумільова називається „російським світом” [10], П. М. Савицького – „євразійською” [11], О. С. Панаріна – „православною” [12], С. Г. Кара-Мурзи – „радянською цивілізацією” [13]. У будь-якому варіанті доводиться початкова якісна нетотожність Заходу і Росії, принципова неможливість пояснення історичних процесів, що відбуваються у пострадянському просторі, теоріями і концептами, пануючими на Заході. Таким чином, в російському суспільствознавстві методологія „локальних цивілізацій” не лише отримала „права прописки” поряд з традиційною методологією формаційного аналізу історії, а й стала тим ідеологічним підґрунтям, на якому базуються надії на відродження Росії як великої світової держави.

Оцінюючи перспективність цивілізаційного підходу для аналізу всесвітньої історії в сучасних умовах загальної інтеграції країн і глобалізації, хотілося б висловити думку про те, що історичний етап, коли головним суб'єктом історії виступає не національна держава, як це було досі, а певна цивілізація, дійсно є необхідним (не-обхідним) логічним етапом саморозвитку планетарного організму людства. На наш погляд, перш ніж людство стане єдиним, воно повинно пройти період зближення національних культур, подолати економічні, екологічні, демографічні, соціальні, духовні, у тому числі – релігійні протиріччя. Інакше кажучи, виносити на порядок денний завдання формування по-справжньому єдиного людства ще зарано. В умовах глобалізації значення континентальних і міжконтинентальних соціальних організацій, під якими ми маємо на увазі „локальні цивілізації”, буде зростати.

В світлі сказаного постає і мета даної статті – окреслити орієнтири для міжцивілізаційного вибору України, на підставі яких формувалася би стратегія міжнародної політики нашої країни. Реалізація цієї мети потребує, в свою чергу, визначення основних характеристик кожної з трьох цивілізацій, які межують з Україною та їх зіставлення із соціокультурними особливостями національного життя українців.

Як відомо, наша країна географічно розташована на „зоні стикання” європейської, російської (євразійської) та ісламської цивілізацій. Історичне минуле України демонструє підсилення впливу то однієї, то іншої із зазначених цивілізацій, що дозволяє казати про пульсуючий характер цивілізаційного розвитку.

Наприклад, сусідство з ісламською цивілізацією (вплив якої свого часу був досить значним – особливо на землях Південної України, що входили до складу васалів Османської імперії) стало тим тойнбіанським „викликом”, відповідаючи на який згуртувалися національні сили, породивши специфічний тип прикордонного мешканця – козака, постійно готового до протистояння військовому втручання турків і татар.

Власно кажучи, релігійні настанови християн і мусульман настільки протилежні, що жодна із зазначених релігій ніколи не змирилась з існуванням свого антагоніста. Найбільш молода і агресивна з існуючих сьогодні світових конфесій, мусульманська релігія не лише створила власну картину світу, але й сповідала нетерпимість до іновірців (які взагалі не вважалися людьми) аж до їх фізичного знищення. Паразитичний спосіб ведення господарства за рахунок військових дій, грабежів, примусової праці полонених та работоргівлі обумовили зустрічну експансію християнських – європейської та євразійської – цивілізацій. Отже, з „часів Очакова та підкорення Криму” ісламський вплив був в Україні мінімізований, але сьогодні він виказує певні тенденції до відродження.

Особливо гостро це відчувається в Автономній Республіці Крим, куди після депортації повернулися сотні тисяч кримських татар, а також – в урбанізованих східних областях країни, де сформувалися відносно стійкі мусульманські громади і де, після бойових дій у Чечні та Іраку знайшли домівку біженці від війни. На жаль, українська влада привертає недостатньо уваги соціальній інтеграції нових громадян ісламського віросповідання, і маргіналізовані мусульмани України відтворюють весь спектр кримінальних способів заробляти на життя, включаючи рекет, торгівлю наркотиками, зброєю, крадіжкою людей і вимаганням викупу за них тощо.

Проте, попри актуальний нині розкол між Півднем і Північчю, очевидно, що не мусульманська цивілізація визначає головну специфіку українського буття. Основна проблема у цивілізаційній ідентифікації українців полягає, звісно, у визначенні пріоритетів між християнськими цивілізаціями Європи і Росії, між якими також завжди існувала напруженість, обумовлена прагненням європейців поширити власний „життєвий простір” за рахунок безмежних російських просторів, що безпосередньо межували з їх східним кордоном. Отже, перш, ніж говорити про „тяжіння” України до однієї із зазначених християнських цивілізацій, зупинимось на відмінностях між ними.

Значна кількість авторів, які пишуть про відмінності Росії та Заходу, ґрунтуються на розгляді початкових релігійних особливостей обох цивілізацій. Так, зокрема, формування Західної цивілізації почалося від часів політичного розмежування Західної та Східної Римської імперії при імператорі Костянтині. Римська імперія, яка підкорила Грецію силою зброї, була сама покорена красою грецької культури.

Якщо брати філософський аспект проблеми, то можна стверджувати: і Західна, і Східні частини Римської імперії майже все успадкували від класичного періоду давньогрецької філософії. Але слід підкреслити, що на Заході еталоном мислителя став Аристотель з його раціоналізмом і

формально-логічним підходом, в той час як на Сході – у Візантії та її наступниці – Русі – пануючим стали ідеї Платона і неоплатоністів, згідно з якими наше знання не зводиться лише до чистого розуму; воно носить риси чуттєвості, сакральності, трансцендентності. Не випадково на Русі був поширений культ Софії – мудрості, а рівноправними джерелами пізнання вважалися почуття і віра.

З розповсюдженням християнства означені тенденції не зникли, а тільки посилилися. Власно кажучи, православна (від „право славити” Бога) Візантія, яка визнала рішення лише перших Всесвітніх соборів, була ближче до раннеапостольського християнства, ніж католицизм, у якому містичний, трансцендентний елемент поступався раціоналістичному тлумаченню церковних догматів. Аристотель, ідеї якого західні європейці наново відкрили завдяки арабським рукописам, відразу ж став найпопулярнішим мислителем Середньовіччя.

Більш того, розмежування по лінії Аристотель-Платон призвело до своєрідного розуміння світобудови і світоустрою у представників обох християнських цивілізацій. На Заході під впливом раціоналістичних настанов у масовій свідомості були розповсюджені механістичні ідеї Ньютона і Галілея. На Русі ж були відтворені натурфілософські умонастрої античності, згідно з яким Всесвіт розумівся як Космос, тобто як упорядковане ціле, безпосередньою і невід’ємною часткою якого є людина.

Картина світобудови стала фундаментальною підставою задля створення уявлень про соціальне буття. У Новий час в західній соціальній філософії виникло розуміння людини як вільного індивідууму – своєрідного соціального атому. Суспільство ж уявлялося як безперервний процес взаємодії і зіткнень цих індивідів-атомів. Згідно з теорією природного права та суспільного договору Томаса Гоббса, нормальний стан людського суспільства – це „війна всіх проти всіх”. Гоббсівське розуміння природного стану людини є початковим міфом західного капіталізму. Багато дослідників відзначали аномальність такого підходу, вказуючи на те, що західні європейці були єдиною культурою, яка виводила себе із стану дикості, котра асоціювалася з безжалісною та нищівною природою. Всі інші народи вважали, що вони є нащадками богів. Після переходу суспільства у громадській стан, війна приватних інтересів, за Гоббсом, упорядковується державою і трансформується у вільну конкуренцію. Основним механізмом створення соціальних зв’язків є страх. Після пом’якшення основних ідей Гоббса Джоном Локком ця концепція була покладена в основу лібералізму, центральним пунктом якого є вчення про індивідуальну свободу людини.

Православна культура, ґрунтуючись на античному космозмі, створила власну антропокосмічну модель, де людина розумілась не як індивід, а як „соборна особистість”. В людині „со-биралися” численні природні і соціальні зв’язки, вона не мислилася поза певними соціальними групами, насамперед, сім’єю чи громадою. В російській релігійній філософії цей концепт отримав подальший розвиток в працях Вол. Соловйова, П. Флоренського, П. Хом’якова. На перше місце тут виходить проблема не свободи, а солідарності, кінцевим рівнем якої вважався народ.

На відміну від західного суспільства, де встановилося статичне тлумачення поняття „нація” як сукупності громадян певної держави, в „російському світі” переважали етнічні підходи, підкреслювалося значення історичної пам’яті, єдності національного характеру, психічного складу, релігійної віри та історичної долі народу. Багато в чому саме цими відмінностями обумовлена сучасна термінологічна невизначеність у етнології та етнографії.

Важливе місце для усвідомлення сутності західної цивілізації займає Реформація, яка, на думку М. Вебера, підготувала відмову західних європейців від традиційної поведінки та перехід до поведінки цілераціонального типу, притаманного капіталізму. Протестантизм заперечував містицизм та раціоналізував, „розворожив” світ [14]. Якщо в православ’ї для порятунку достатньо лише вірити в Бога, а в католицизмі слід підкріплювати свою віру „добрими справами”, то в протестантизмі головною умовою порятунку є життєвий успіх громадянина-буржуа. Реформація відкинула ідею загального порятунку, тим самим поставивши під сумнів духовну спорідненість всіх християн. Раніше стверджувалося, що всі люди є „братами у Христі”, що Ісус пішов на хрест за всіх людей. Ці переконання збереглися у російському православ’ї. Але на Заході після Реформації виник релігійно обґрунтований індивідуалізм, згідно з яким люди вважалися початково не рівними: вони розподілялися на меншість, обрану для порятунку, та більшість знедолених, котрим самим Богом призначено остаточно загинути. „Бог помер лише для порятунку обраних”, – стверджували кальвіністи на початку XVII століття. Не важко помітити, що ці мотиви сьогодні втілені у тезу глобалістів про „золотий мільярд” та неомальтузіанські теорії сучасності.

Слід підкреслити, що Реформація трансформувала не лише релігійне життя, але й самі підстави соціальних взаємовідносин. Зразком міжіндивідуальних стосунків стає ринок, на якому внаслідок купівлі та продажу відбувається обмін товарами, до числа яких зараховуються й ті речі, які у традиційному суспільстві продажу не підлягали. Звільнений від етичних цінностей еквівалентний обмін між індивідами на ринку отримав виключно кількісний, точніше – вартісний вираз.

„Російській світ”, який не знав Реформації, залишався на рівні доринкових відносин. Його проміжне положення між Заходом і Сходом обумовило певний вплив азійських культур, в яких дуже сильним було значення сім’ї та громади. У громаді деякі дослідники навіть вбачали причину „азійської косності”, консерватизму, традиціоналізму і циклічності цивілізаційного розвитку (Китай, Монголія, Індія). Як вважають сучасні російські дослідники, євразійська, зокрема, радянська цивілізація так і залишилася суспільством традиційного типу, яке будується у відповідності з метафорою сім’ї, а не ринку, як на Заході. „В православній культурі це йде від уявлення про братство людей, колективний порятунок душі і християнську общину. Апостол Павло в Посланні римлянам писав: „Всі, водимі Духом Божим, суть сини Божі”. І далі: „Ми – діти Божії, а якщо діти, то і спадкоємці”. Християнська община має своєю моделлю сім’ю, зв’язану двома векторами любові – любов’ю батьківською-синовньою і любов’ю братською. В Росії завжди була важлива ідея «загальної справи», що об’єднує осіб у суспільство. Наявність загальної ідеї, прийнятої більшістю громадян, додавала державі велику силу. Навпаки, сумніви або розчарування в цій ідеї („живемо не по правді”) могло привести до швидкого і для ліберального мислення незбагненого руйнування всієї держави” [13].

„З давнини розрізняються два типа господарства. Один – економія, що означає „ведення домівки” (екоса). Вона не обов’язково пов’язана з рухом грошей, цінами ринку і т. ін. – це виробництво і комерція з метою задоволення потреб. Інший – хрематистика (ринкова економіка). Вона націлена на нагромадження багатства, накопичення як вищу мету діяльності. В Росії хрематистика ніколи не змогла зайняти пануючого положення: породивши гострі протиріччя, вона... призвела до революції” [15, 57].

Принципові відмінності між цивілізаціями виявилися й у розумінні місця і функцій держави. Західна цивілізація формує державу по типу „нічного сторожа”, головною метою якої є збереження власності її громадян. Лютер був першим, хто обґрунтував перетворення патерналістської держави в державу класову, в якій представниками вищої влади є заможні громадяни. Саме вони спрямовують силу державного примусу проти бідних. Інакше кажучи, держава перетворилася на арену класової боротьби.

В євразійсько-православній цивілізації збереглися типові для східних країн патерналістські зразки державного устрою: монарх розглядався як батько, а всі піддані – як діти. Вважалося, що батько-монарх (рос. „Царь-батюшка”) щиро піклується про своїх громадян-дітей. Інститут держави легітимізується через церков, авторитет держави доводився через божественну Благодать. Звідси випливає відома формула триєдиного начала російської цивілізації: „Православ’я. Держава. Народність”.

Нарешті, не можна не згадати про різні підходи до неполітичних і неекономічних регуляторів на Заході та в Росії. В російському суспільстві завжди існувало певне ядро етичних цінностей, що визнаються загальними для всіх членів суспільства. Можливо, саме цей момент

детермінував схильність цього типу суспільства до тоталітарних (від лат. „totus” – все) форм правління. Проте західне суспільство виникає саме завдяки розчленуванню цієї тотальної етики на безліч партикулярних професійних етик, внаслідок чого воно набуває значної стійкості і стає нечутливим до потрясінь у царині ідеалів. Зокрема, воно стало байдужим до проблеми визнання соціального порядку справедливим або несправедливим – критерій справедливості був виключений з процесу легітимації суспільного устрою.

Не маючи можливості у стислих межах статті розгорнути широкомасштабний порівняльний аналіз двох типів цивілізації, підкреслимо, що між Росією і Західною Європою дійсно існують досить суттєві історичні розбіжності. Але, переходячи до проблеми вибору між ними, який стоїть перед сучасною Україною, слід зазначити, що прихильники кожного з варіантів мають власні аргументи.

Прибічники „російської ідентифікації” вказують на те, що Україна початково входила в орбіту візантійського впливу. Обрання київським князем Володимиром Великим православ'я у якості державної релігії замість традиційного язичництва обумовили розрив з Заходом. До того ж, монголо-татарська навала, а за нею – турецька експансія ізолювали Україну від стосунків з Європою. Тому, мовляв, Україна належить до цивілізації євразійської тому, що ніколи не входила до цивілізації західної. Навіть у книзі Л.Д. Кучми „Україна – не Росія” стверджується, що раніше українці з росіянами склали єдиний народ, а про розбіжності можна говорити лише з лютого 1917 року, коли почався процес політичного виокремлення України.

З іншого боку, прихильники європейського вибору України згадують польсько-литовську добу національної історії, коли країна фактично знаходилася у складі католицьких держав. Більш того, лише з приєднанням України до Росії в останній з'явилися зародки європейства – доти це була звичайна азіатська деспотія. Особлива увага приділяється специфічному поєднанню православ'я і католицизму у вигляді уніатства, входженню частки західноукраїнських земель до Австро-Угорської імперії, а також етап розвитку капіталізму і короткочасного існування незалежної Української держави, з яких країна була вирвана „радянським завоюванням”.

Інакше кажучи, кожна з політичних настанов має власну логіку і власний набір аргументів. Не має сумнівів, що обидві християнські цивілізації – і Росія, і Європа – залишили в історії України величезний слід. Але задамося питанням щодо ефективності та надійності самої методології запропонованого філософсько-історичного аналізу.

Так, можна погодитися, що в основі католицизму і православ'я знаходяться різні картини світу, що західний індивід („фаустівська” людина) і „соборна особистість” російського світу по різному ставилися до природного оточення і соціального простору, до сім'ї і держави, до господарства і грошей, до Бога і справедливості. Проте, наскільки сама сучасна Росія автентична тому „ідеальному типу” православної цивілізації, який створюють в своїх роботах російські суспільствознавці? Наскільки змінилося, точніше, не змінилося, українське суспільство з часів Київської Русі та прийняття Християнства?

На наш погляд, консервативно налаштовані російські соціальні філософи дещо абсолютизують значення і роль „візантійського начала” у сучасному світогляді слов'янських народів. Це стосується як релігійної картини світу, так і ролі головного осередку православного життя – громади. Ті специфічні ознаки, які, на їх погляд, складають сутність російської цивілізації, притаманні, максимум, суспільству часів Олексія Михайловича, а не сьогодення.

В публіцистиці інколи можна зустріти нарікання на адресу Олександра Невського за те, що він „уклонився” Золотий Орді, але надав рішучий опір шведській і німецькій агресіям (прокоментуємо, що монголо-татари не були зацікавлені в остаточному знищенні завойованих держав, які платили їм данину, в той час як західні агресори намагалися повністю очистити територію для заселення її своїми громадянами). Інші автори вважають точкою цивілізаційної біфуркації рішення Івана Грозного припинити Лівонську війну та звернути увагу на Схід – на послаблені Казанське, Астраханське, Сибірське ханства. Двонаправленість міжнародної політики, яку так виразно демонструє двоголовий орел російського гербу, призвела до появи концепції „Москва – третій Рим”, а дещо пізніше – й історіософської дискусії між „західниками” і „слов'янофілами”.

Але, звісно, з тих далеких часів російське суспільство не могло не змінитися. Достатньо згадати, що патріархальна, самобутня Росія піддавалась нещадній руйнації з боку патріарха-реформатора Никона, Петра Великого, який „в Європу прорубав вікно”, „курляндської царівни” Анни Іоанівни, ставлениці дворян Катерини Другої, прибічника всього німецького Павла I.

Ліквідації самоізоляції православної цивілізації сприяли війна з Наполеоном, повстання декабристів, розкряпання селян, аграрна реформа яркого ворога селянської громади П. А. Столипіна, три російські революції, нарешті, перша світова війна. Бурхливий розвиток капіталізму на початку ХХ століття підштовхнув Росію до Заходу за рахунок власної самотності.

Західні країни-союзники по Антанті приклали чимало зусиль для утримання Російської імперії у своїх обіймах. Очевидно, що без Росії протистояти германському натиску для них було досить проблематично, тому Захід вирішив принести Росію в жертву для свого рятування. Лютнева революція та падіння царату ознаменували прихід до влади прихильників західної цивілізації. Про це свідчили не лише демократична форма правління, але й бажання продовжувати війну „до переможного кінця”. Революція ж жовтнева, навпаки, призвела до влади людей, які взяли курс на збереження специфіки євразійської цивілізації (хоча між більшовиками також були суперечки щодо стратегії розвитку: Л.Д. Троцький, наприклад, наполягав на негайній і перманентній всесвітній революції, в той час як В.І. Ленін і особливо Й.В. Сталін вважали за можливе побудову соціалізму „в одній, окремо взятій країні”). Як це не парадоксально виглядає, історична функція більшовиків полягала не у „розпаленні” революції, а у її „погашенні”, і громадянська війна велась не між прихильниками реставрації монархії та демократичної республіки, а між прихильниками західного та власного – євразійського, традиціоналістського цивілізаційного вибору.

Перемога більшовиків була обумовлена переважно селянським населенням країни, яке й було носієм традиційної ідеології. Завдяки підтримці селянської маси, більшовики досить швидко навели порядок, сформували владну вертикаль, сильну армію, зібрали навколо центру „радянські республіки” майже у кордонах колишньої імперії, створили звичну для євразійської цивілізації моноідеологію з культом особистості, відтворили у вигляді колгоспів селянські громади. Тобто, як зазначає С. Г. Кара-Мурза, радянський проект був рятувальним, оскільки йшлося про саме існування російської цивілізації як такої [14]. Проте форсована індустріалізація, репресії, війна з фашизмом вивели останню на принципово інший щабель розвитку. Отже, розпад СРСР і крах соціалістичної системи продемонстрували невідповідність орієнтованої на селян радянської ідеології новим умовам.

Усвідомлюючи це, Л. І. Семенікова пише у книзі „Росія у світовому товаристві цивілізацій”: „Величезна кількість народів з різною цивілізаційною орієнтацією, що входили до складу держави... перетворили Росію у неоднорідне, сегментарне суспільство”. Народи посткомуністичної Росії „сповідають цінності, котрі не здібні до зрощування, синтезу, інтеграції... Татаро-мусульманські, монголо-ламаїстські, православні, католичні, протестантські, язичеські та інші цінності не можна звести у єдність... Росія не має соціокультурної єдності, цілісності”. Тому сучасна „Росія не є самостійною цивілізацією і не відноситься до жодного з типів цивілізацій” [16, 86].

В Україні – в силу значно меншого етнокультурного спектру – прагнення приєднатися до західної цивілізації відчувається сильніше, ніж в Росії. Але це прагнення виглядає швидше метою, ніж наявним станом справ, і обумовлене воно, перш за все, політичною та економічною кон'юнктурою. Сьогодні межа між двома цивілізаціями проходить не по Дніпру, і не по „старому російському кордону”, і не по західним і східним областями. Вона не схожа на „геологічний розкол”, як це малює С. Хантінгтон. Цивілізаційна межа сучасності проходить по душам українців, по Духу народу, по його ментальності, по його історичній свідомості. Можливо, зазначена амбівалентність, суперечливість властиві навіть одній окремій людині. Традиціоналістський спосіб життя, особливо його радянський інваріант, не поспішає покидати Україну разом з червоним прапором. І цей спосіб народного життя є впливовішою відповіддю на питання про міжцивілізаційний вибір України, ніж численні декларації її політичних лідерів.

Підводячи підсумки статті, резюмуємо, що теорія локальних цивілізацій з концепції культурної самотності і неповторності різних народів трансформується на початку ХХІ століття в ідею їх цивілізаційного протистояння. Людство немов би розводиться за своїми релігійно-культурними відсіками, розчленовується „по шматкам”. І це розчленування обертається новими загрозами. Цивілізаційні розломи заряджені гігантською перетворюючою енергією. Потенціал цієї енергії сформований тривалою історією економічних, господарських, соціальних, політичних, та ідеологічних відносин і подій сучасності і минулого багатьох народів. Тому релігійно-культурна напруженість може стати „детонатором” багатьох конфліктів, провокацій екстремістів, „гарячих” і „холодних” війн.

Разом з тим, культура не лише роз'єднує, але і об'єднує людей різних цивілізаційних орієнтацій. Не слід забувати, що всі світові релігії виникли із сплаву елементів попередніх язичеських вірувань з іншим баченням одвічних проблем людства. З іншого боку, формами духовного об'єднання різних цивілізацій стали філософія, наука, освіта, боротьба за соціальне звільнення, за національне самовизначення, за гуманізм. Тому, хоч і не слід ігнорувати загрозу розколу цивілізацій за культурною ознакою, але і перебільшувати її – теж не варто.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1995. – 515 с.
2. Шпенглер О. Закат Европы: Почерки морфологии мировой истории.– Минск: ООО „Попурри”, 1998. – Т. 1. – 688 с.
3. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. – К., 1995. – Т. 1-2.
4. Зиновьев А. Запад. Феномен западнизма. – М.: Центрполиграф, 1995. – 461 с.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и преобразование мирового порядка. – М.: ООО „Изд-во АСТ”, 2003. – 603 с.
6. Бжезінський З. Велика шахівниця: американське верховенство та його стратегічні імперативи / Переклад з англ. – Львів-Івано-Франковськ: „Лілея-НВ”, 2000. – С. 122.
7. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / Губернський Л., Андрущенко В., Міхалченко М. – К.: Знання України, 2002. – 580 с.
8. Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю.Н. Пахомов, С.Б. Крымский, Ю.В. Павленко и др. / Под ред. Ю.Н. Пахомова. – Киев: Наукова думка, 2002. – 632 с.
9. Кремень В.Г., Табачник Д.В., Ткаченко В.М. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду). – К.: ARC-UKRAINE, 1996. – 596 с.
10. Гумилев Л. Н. География этносов в исторический период. – Л.: Наука, 1990. – 280 с.
11. Савицкий П. Н. Континент Евразия. – М.: Аграф, 1997. – С. 13-78.
12. Панарин А. С. Православная цивилизация в глобальном мире. – М.: Алгоритм, 2002. – 496 с.
13. Кара-Мурза С. Г. Советская цивилизация.– М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – Кн. 1: От начала до Великой Победы. – 640 с.
14. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. – К.: Основа, 1994. – 269 с.
15. Кара-Мурза С. Г. Опять вопросы вождям. – К.: Ориане, 1998. – 496 с.
16. Семенникова Л. И. Россия в мировом сообществе цивилизаций. – Брянск, 1996. – С. 86.

ДМИТРИЄНКО Ю. М.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТЕОРЕТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ СПЕЦИФІКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕВІАНТНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ

За наших часів, як бачимо, відбувається філософськи структуроване на телеологічному рівні конкретно-історичне осмислення правового розвитку у трансгресивному поглибленні світоглядно-філософського пізнання ідейного смислу, змісту та форми методо-методологічних і часо-просторових констант, що виходять з праворефлексивних смислових, змістовних і формових властивостей, меж і міри правового простору й законодавчого часу. Так, з народженням синергетики як філософської міждисциплінарної теорії, зазначаємо, відбувається принципово нове, еволюційне (фактично коеволюційне) переосмислення нелінійних, світоглядно усталених, але ідейно не озвонішнених на загальнометодологічному рівні філософсько-методологічних констант «старої», інтравертно-позитивної гносеології евристичних архетипів, наприклад, часо-просторової геометрії, механіки, емпірії та будь-якої прикладної філософії про поліфункціональні доміанти і детермінанти простору та часу, які екстравертно поширюються на будь-яку галузь буттєвого знання, пізнання, а також відповідної практики. Будемо акцентувати в цьому аспекті нашу увагу на тому, що недостатньо дослідженими є аспекти теоретико-методологічної ідентифікації тих джерел девіантної правосвідомості, які трансгресивно рухають трансформацію